

Hadseregek a demokráciáért – múlt, jelen és jövő

Az ókori és XX. századi hadtörténettel foglalkozó Victor Davis Hanson cikkének alcíme – a katonai (militáris) liberalizmus nagy hagyománya halálos véget ér-e Irakban – már kijelöli a témát: lehet-e és, ha igen, hogyan a demokratikus kultúrát katonai eszközökkel terjeszteni. A szerző válasza: a katonai eszközök összeférhetnek a demokratikus kultúrával. Ez egy speciális hadászati stratégia, amit katonai vagy militáris liberalizmusnak (military liberalism) nevez. A szerző szerint az iraki háború körüli vita a fejlett országokban azért veszélyes, mert aláássa ezt a hagyományt, és megfosztja a nyugati demokráciákat attól az eszköztől, ami pedig elengedhetetlen a nyugati jogállami rend védelméhez.

A szerző érvelésének kiindulópontja a demokratikus, alkotmányos, jogállami berendezkedés és a katonai szervezet működése között fennálló konfliktus a XX. században. Tény, hogy folyamatos feszültség forrása volt a katonai szervezet és a parlamentáris demokrácia irányítási elvei közötti különbség. A hidegháború folyamán a kétpólusú világrend kialakított azonban egy egyensúlyt a két irányítási modell között. Ez az egyensúly a hidegháború után felbomlott, azóta egy rossz ingamozgás jellemzi a közvélekedést a katonai és a demokratikus irányítás viszonyáról. A Clinton-korszakban a katonai irányítás kapott nagyobb hangsúlyt, akkor alapvetően a katonák döntöttek el az alapvető stratégiai kérdéseket. A Bush-korszakban ez megfordult, a Pentagonban a „civiliek” hozták meg ezeket. Ezzel a katonai vezetés nem is értett egyet, tömeges lemondások, nyugdíjazási kérelmek kísérték az iraki háborút. A kérdés

az, hogy miért van ez az ingamozgás, miért nehéz harmóniát teremteni a demokratikus politikai irányítás és a hadvezetés között?

A kérdésre adott egyik válasz a politikai és a demokratikus irányítás szervezeti rendjének különbsége. A katonai irányításban alkalmazhatatlanok a parlamentáris demokrácia szabályai, ott a parancsokkal szembeni fellépésre nincs lehetőség. Ebből következően a politikai és a katonai erények is különböznek. Türelmetlenség, határozottság, rettenthetetlenség – ezek az alapvető katonai erények, de ezeket a demokratikus törvényhozók nem szokták támogatni. Időnként a demokratikus közvélemény úgy is szokta tekinteni, hogy a katonák szeretik az erőszakot, mintha erényeik közé tartozna az ölés. Ezzel szemben a polgári, demokratikus értékrend része a védelem. A politikusok ezért időnként úgy oldják meg a problémát, hogy a katonákat, akik védik a demokratikus rendet, elküldik távoli vidékekre. Napóleont ezért küldték el Egyiptomba. Azóta is jelen van a militarizmustól való félelem, ami valójában eltúlzása a katonai mentalitásnak. Természetesen a történelemben léteztek szélsőséges militarista szervezetek, intézmények. Ilyen volt a spártai krüpteia, vagy a pretoriánusok és természetesen az SS. De nem lehet minden katonai szervezet ezekkel azonosítani. Már csak azért sem, mert ez felvet egy elméleti problémát, amit a militarizmussal rövidre zár a közvélemény: hol van a határ a demokratikus rend védelme és az alkotmányellenes beavatkozás között. Napoleon a köztársaság védelmében lett diktátor, Hitler a parlamentarizmus védelme érdekében kezdte el kiépíteni a fasiszta berendezkedést, és még lehetne sorolni a példákat. Az ilyen túlzások elkerüléséhez szükség

van arra a katonai hagyományra, és az ezt képviselő józan katonákra, amelyik a demokratikus, jogállami rendet és a katonai szervezetet összehangolhatónak tekinti.

A liberális katonák által képviselt hagyományra kell most támaszkodni – állítja a szerző – ami nem azonos a rebelli-ekkel a hadseregben, de nincs összhangban azzal sem, hogy mindig távoli országokban vessék be az amerikai hadsereget. Ennek a hagyománynak a felélesztése, a XXI. század követelményeihez való igazítása az, ami a jelen pillanatban kihívás a nyugati, demokratikus politikai vezetés számára.

A nemzeti érdek és a demokratizálás összekapcsolása nem új a történelemben, az ókori Athén is példa erre. Az sem igaz, hogy a demokrácia kiterjesztése katonai eszközökkel lehetetlen feladat lenne. Erre a legjobb példa a XX. század, hiszen Nyugat-Európát mégis csak a II. világháborúval és az azt követő újjáépítéssel lehetett új pályára állítani. Természetesen a demokrácia fogalma vitatott kategória, ezt már Arisztotelész óta tudjuk. De ma sokkal toleránsabbak vagyunk a demokratikus intézményrendszer tekintetében, mint például a XIX. századi Nagy-Britannia, amelyik a brit modell kiterjesztését tekintette alapvető feladatának, és ebben nem volt vita a brit közvéleményben vagy katonai vezetésben.

Gyakran elfelejtjük – hangsúlyozza a szerző –, hogy a XIX. és XX. században valószínűleg létező rossz, a náciizmus, a rabizoltság, a sztálinizmus, stb., elleni harcot nem egyszerűen az erő vagy az erővel való fenyegetés, hanem a demokratikusan irányított katonai erő nyerte meg. Még a Római Birodalomra is igaz volt, hogy hódításai eredményeként a római, demokratikusabb civilizációt juttatta el Európába. Egyenlőséget, a jog uralmát teremtette meg, és ez a szenátus és a had-

sereg közötti összhang eredményeként alakulhatott ki. Természetesen a demokrácia és a jogállamiság kiterjesztéséhez nem elég a kormányzat önmagában. Szükséges ehhez a demokratikus katonai kultúra is. Ezt bizonyítja a török példa is, ahol a szélsőséges iszlám polgári állásponttal szemben a katonaság képviseli a szekularizált, liberális világi hagyományt. A szerző aláhúzza: a jogállamiság elveit időnként hatékonyabban lehet érvényesíteni a katonai parancson alapuló hierarchiával, mint a demokratikus intézményrendszerrel.

Persze a katonai hódítások azért nem egyszerűen az értékek adaptálásáról szólnak, hanem a hódító intézményrendszerének meghonosításáról is. Miért van ez? – teszi fel a kérdést a szerző. A válasz komplex, de a történelmi tapasztalat mégiscsak azt mondja, hogy elsősorban a politikai kultúra és nem a szűken vett intézményrendszer számít. Már az ókori Athén is harcolt olyan városállam ellen, amelyik bár formálisan átvette az athéni demokrácia elveit, de annak szellemiségével ellentétesen cselekedett. Vagy fordítva, előfordult, hogy szövetséget kötött egy diktatúrával, mert a demokratikusabbban gondolkodott. Ennek megítéléséhez megkerülhetetlen a nemzeti érdek fogalma. A nemzeti biztonság és a demokratikus elvek hosszú távon összhangban vannak, és az intézményrendszerek hasonlósága, konvergenciája a demokratikus, jogállami elvekből következnek. Időnként az intézményrendszer katalizálja ezt a folyamatot, és ez magyarázza az intézmények időleges exportját a meghódított területekre. Erre a legjobb példa az Európai Unió, amelyiknek politikai célja, a békés, demokratikus, jogállami elveken nyugvó államok közössége a II. világháború után egy viszonylag egységes intézményrendszer megteremtésével volt elérhető.

Ez a hosszú távú cél, a nemzetbiztonsági szempont és a demokratikus elvek kiterjesztése közötti összhang a XX. században és különösen a II. világháború után nem volt mindig ellentmondásmentesen megoldható. A reálpolitika hagyománya akkor úgy tűnt fel a közvélemény számára, mintha diktatúrákat is kellett volna támogatni az amerikai biztonság érdekében. Ez a rossz szemlélet a közvéleményben folytatódott a hidegháború után is. Az első Öböl-háború folyamán gyakran vetették az akkori elnök szemére: miért nem folytatta a háborút egészen Bagdadig az idealizmus szellemében. Ugyanezek a kritikusok a második Öböl-háború folyamán azt kérdezték, hogy miért kell elfoglalni Bagdadot – a realizmus szellemében. Most azt kérdezik, hogy miért van szükség az iraki háborúra, hiszen az amerikai nemzeti érdekeket közvetlenül nem fenyegette Szaddam Husszein, az pedig, hogy nem tartotta be a jogállami normákat, hogy diktátor volt, nem tartozik a nemzetbiztonság kompetenciájába. Ez a cinizmus alássa a demokratikus értékrendet. És ha a nemzetet Amerika a demokratikus értékrend fogalmához köti, akkor a nemzetbiztonsági szempont indokolta a háborút Irak ellen.

Valójában a kritikusok nem értik a XX. századi történelmet – állítja V. D. Hanson –, mert Amerika mindig az idealizmus szellemében járt el. Az úgynevezett „piszkos háborúk” a hidegháború alatt is az alkotmányos rend kereséséről szóltak. Ez nemcsak politikai, hanem katonai érdek is volt, és ma is az. Egy katonailag elfoglalt országban sokkal könnyebb a rendet fenntartani, ha a demokratikus normákat érvényesítik, mert ezzel a lakosság önérdekévé teszik a biztonságot. Afganisztánban vagy Vietnamban is ez a folyamat játszódott le, amit az bizonyít, hogy nem eszkalálódott a konf-

liktus. Az tehát, hogy a demokratikus, jogállami kultúra terjesztése katonai erény, történelmileg alátámasztható. „Megnyerni a szíveket és az értelmet most legalább olyan fontosnak tűnik, mint a GPS technikák vagy az Abrams tankok megfelelő kezelése” – fogalmaz a szerző. Ezért olyan fontos a helyi erők kiképzése, még akkor is, ha mindenki tisztában van vele, hogy ezek az erők nem annyira felkészültek, mint a fejlett ország hadserege.

Valójában azok az izolacionisták, akik az iraki háborút ellenzik, és nem a Bush-kormányzat. A Bush-kormányzat éppen hogy a globalizáció szempontjait követi, és egy terrorizmustól mentes világot szeretne felépíteni. A terrorizmusnak az nem kezelése, hogy tartsuk távol az amerikai határoktól. A terrorizmus nem egy két rakéta kilövését jelenti, hanem a demokratikus, jogállami kultúra hiányát. A „nemzet-építés” programja ezért állítható hatékonyan szembe a terrorista fenyegetéssel. Ezt már felismerte a politikai vezetés. *Richard Haas*, a Külkapcsolati Bizottság elnöke úgy fogalmazott, hogy katonailag új helyzet állt elő. A hagyományos katonai erő egyre kevésbé használható, mert nincs klasszikus csatatér. A nemzetépítés, mint katonai feladat áll ma már a katonai vezetők gondolkodásának középpontjában. Így fogalmaz: „Nagyon nehéznek találtuk, hogyan fordítsuk át a katonai fölényt stabilitássá ezekben a harcokban.” Haas is megállapította, hogy a feladat nehézsége miatt várhatóan az amerikai befolyás csökkeni fog a Közel-Keleten. Erre alapozva néhány más szerző is, például Francis Fukuyama valójában realista álláspontra helyezkedik, és azt mondják, hogy Amerikának csak olyan mértékben kell részt vennie ezekben a háborúkban, amennyire a szűken vett nemzeti érdekei engedik. Úgy tűnik tehát, hogy a

katonai liberalizmus eszméje zátonyra futott.

Mi volt a hiba? Először is az, hogy a hidegháború végét úgy állították be, mintha az minden fronton átütő győzelmet jelentett volna. Mintha a hidegháború végével minden kérdés meg lett volna oldva. Ez azért baj, mert ettől kezdve az ellenség bántalmazása valójában immorálissá vált. A Fukuyama tézis értelmében nem lehetett volna háborút indítani, és minden katonai beavatkozás egyenértékű volt a rosszal és elvetendővel. A nyugati közvélemény a torz szemlélet miatt fogadott be nehezen bármiféle erőszakos, katonai beavatkozást. Sőt, valójában az a helyzet, hogy a nyugati elit bázisa az Amerika-ellenesség. A pacifizmusra hivatkozva elutasítanak minden olyan törekvést, ami a demokratikus kultúra kiterjesztéséhez erőszakos eszközöket alkalmazna. Nem értik meg, hogy a demokratikus, jogállami elveket tagadókat ellenségként kell kezelni, és így is kell velük szemben fellépni. A hidegháború végének rossz öröksége, hogy nem lehet ideológiailag támadni az ellenfelet, hiszen ma a diktatúrák nem a szocialista ideológia bázisán állnak. Ezért aztán a nyugati közvélemény minden háborút, köztük az irakit is, egyszerűen anyagi okokra vezet vissza: az olajra, az újjáépítésre, a Halliburton cég működésére stb. Milyen furcsa azonban, hogy az iraki háború ellenére az olajárak rekordokat döntenek, jelentősen átcsoportosítva ezzel a jövedelmeket a fejlettektől a fejlődőkhöz. Milyen furcsa, hogy az USA csak két háborút indított szeptember 11. óta, és nem sokkal többet erőforrásokban gazdagabb országok ellen.

A baj az, hogy az ilyen jellegű közvélekedés nem teszi lehetővé, hogy a katonák győzelmet arassanak. Nem lehetnek büszkéek arra, amit elérnek, mert azt csak szűk anyagi érdekből tették. Az amerikai

katonák szégyellik, hogy segítenek az iraki újjáépítésben, és ez a legnagyobb probléma. Ez nem a Bush-kormányzat hibája. Nem igaz, hogy a koszovói beavatkozás például multilaterális lett volna. Ott is ENSZ jóváhagyás nélkül indították meg a beavatkozást, csak annyi volt a különbség, hogy a cél az amerikai katonák életének védelme volt, ezért csak a légi erőt használták. Ez viszont azzal járt, hogy az újjáépítésben, a demokratikus normák kiterjesztésében az amerikai hadsereg nem vett részt. Ezt Koszovóban meg lehetett tenni, mert olyan geopolitikai környezetben van, ahol a demokratikus normák érvényesítése kikényszeríthető. Nem valósítható meg azonban az úgynevezett harmadik világban, amelyik más kulturális hagyományon alapszik.

Ez a másik gond, nevezetesen a nyugati értékek adaptálása olyan környezetbe, amelyik nem ezen alapszik. Itt is segít az ókori példa. Athén magányos nemzet volt kezdetben. Nem igaz, hogy minden görög polisz ugyanazokon a demokratikus értékeken nyugodott volna, ez csak Athén szívós munkája eredményeként valósult meg. Ennek előfeltétele pedig a középosztály megeremtése volt, és nem közvetlenül a demokratikus intézmények adaptálása. A középosztályosítás programja az, ami a harmadik világot új pályára tudja állítani, és ezt kell összekapcsolni a demokratikus intézményrendszer működésével. Ebben segíthet az információs technika, hiszen ezen keresztül lehet közvetíteni a nyugati értékeket. Ez egyébként a Közel-Kelet rendezésének is a kulcsa.

A nemzetépítés ilyen értelemben technikai-gazdasági kérdés, és nincs szükség a nyugati közvélemény-formálók közhelyeire. Tudjuk, hogy intézményesíteni kell a demokráciát, szabad sajtó kell stb. A kérdés azonban, amit fel kellene tenni, és amit nem tesznek fel ezek a köz-

vélemény-formálók a valódi választás: hogyan tudjuk a demokratikus kultúrát kiterjeszteni: katonai vagy békés eszközökkel. A legrosszabb, amit tehetünk, ha elfogadjuk a diktatórikus berendezkedéseket egyes országokban. Ezzel elfogadjuk a jacksoni hagyományt, ami azt jelenti, hogy lemondunk a demokrácia kiterjesztésének modelljéről. A most kormányzó neokonzervatívok az idealizmus hagyományát követték, és már csak ezért sem szabad leírni ezt a gondolkodásmódot. A realizmus hatástalan, azt nem lehet életképes alternatívának tekinteni. Csak az idealizmus szelleméből kiindulva lehet megérteni, hogy a nemzetépítés szerves része az amerikai hagyománynak. Az a

baj az iraki háborúval kapcsolatos közvélekedéssel, hogy a bizalom veszett el a közvélemény részéről a katonákkal szemben. A kérdés most az – zárja le cikkét a hadtörténész – , hogyan győzzük meg az amerikaiakat arról, hogy bízzanak az idealizmus működésében itthon és külföldön, hogy ne higgyék, hogy a katonák csak a realizmus szellemében tudnak cselekedni.

(Victor Davis Hanson: Armies for Democracy – Past, Present, and Future; Has a grand tradition of „military liberalism” come to a dead end in Iraq? American Spectator, 2007. július 31.)

TL